

Vikingatida spår

JÄMTEN
2010

Årsbok för Jamtli, Heimbygda och
Jämtlands läns Konstförening
Årgång 103

Författare
STIG WELINDER

Överhogdalsbonadernas vikingatid

Museernas förmedling och kulturturismen brukar lansera Överhogdalsbonaderna som vikingatida. De är inemot unika klenoder, men det är tveksamt om de är vikingatida. Det kan vara rätt, eller det kan vara fel. Vikingatiden är inget entydigt eller enkelt begrepp. På de följande sidorna resonerar jag kring hur Överhogdalsbonadernas vikingatid såg ut – och hur den inte såg ut.

Fyra av de fem vävda bonaderna från Överhogdals kyrka och kyrkhärbren, och en docksäng, innehåller ett myller av djur och människor, träd, båtar, byggnader. Allt ser ut som en cirkusprocession genom staden, men det är svårtydda, kanske glömda berättelser om gudar, hjältar och händelser i en svunnen tid. De som vävde bonaderna behövde bara med figurer antyda, så förstod de som betraktade de på väggen i en gästabudsal spända vävarna deras tankar och berättelser. Vi kan försöka förstå bilderna utifrån dunkla, nästan samtida skrivna fragment och utifrån liv, livsmönster och samhälle i deras egen tid. Jag ska försöka mig på att karaktärisera detta senare, deras sammanhang.

Ett myller av stora och små djur, båtar med och utan segel, människor och svårtolkade tecken fyller bonaderna. Här en detalj ur bonad 1A.

FOTO: JAMTLI BILDBYRÅ.

Överhagdalsbonadernas tid

Eftersom bonaderna är närmast unika finns inte mycket att jämföra dem med och likna dem vid för att placera dem i tiden. Emellertid har kol-14-metoden framgångsrikt kommit till användning. Bonaderna är daterade i två omgångar.

Härom året, 2005, daterades en mikroskopiskt liten lintråd ur vardera av de fem bonaderna. Resultatet blev nästan osannolikt enstämmigt. Det finns i dag inga rimliga skäl att tvivla på, att alla bonaderna har vävts samtidigt inom en 50-årsperiod runt 1100 e.Kr. De fyra trådarna från fyra olika bonader, som daterades 1991, gav ett delvis annat resultat. Två av dateringarna överensstämmer väl med de senare gjorda dateringarna. Två av dateringarna är äldre: en faller i 800-talet och en i 900-talet. Därmed får läsarna ta ställning till frågan, om dateringarna från 1991 möjligen inte utfördes helt tillfredsställande i laboratoriet, eller om några trådar i bonaderna faktiskt var några århundrade gamla, när bonaderna vävdes. Läsarna får hjälp med att fundera i nästa artikel i årsboken.

Själv är jag tilltalad av tanken, att hantverkarna repade upp gamla vävar, tog till vara på trådarna och vävde in dem i sina egna vävar omkring 1100. Att spinna nya lintrådar är långt mera arbetskrävande än att återanvända gamla trådar. Jag tycker om tanken, att lång tradition är bokstavligen invävd i myllret av figurer. Saken är problematisk.

Vikingatiden

Vikingar var de som låg ute i viking. De hade lämnat hemtrakten för en eller ett par sommar för att ägna sig åt krig, plundring och handel. Ordet finns på runstenar från vikingatiden, men det är faktiskt okänt vad det är för ett ord. Förslagen är naturligtvis många: folk från Viken, det vill säga Bohuslän och området runt Oslofjorden; de som ligger i vikar och lurpassar på rov; de som avvikit hemifrån; sådana som man träffar på wic-platser, alltså handelsplatser i England. Beteckningen "viking" användes under vikingatiden runt Nordsjön. På andra sidan Östersjön användes det motsvarande ordet "rus", som möjligen är släkt med det finska namnet Ruotsi på Sverige och med namnet "Roslagen".

I de västeuropeiska skrifthistoriska källorna framstår vikingarna som

Kung Olavs skattekrävare möter Arnlfot Gelline från Jämtland. Arnlfot stupade med kungen vid slaget i Stiklastad år 1030.

ILLUSTRATION: JOHANNA LÖNNEBORG.

ökända sedan 790-talet. Välkänt är överfallet på klostret Lindisfarne i England år 793. Det året får ofta beteckna början av vikingatiden. Som den sista vikingakungen omtalas emellanåt Olav Haraldsson, som efter sin död vid Stiklastad 1030 snart blev Olav den helige. Som det sista storstilade vikingatåget omtalas ibland Harald Hårdrådes försök att erövra den engelska kungatronen. Det försöket ändade i slaget vid Stamford Bridge 1066, och därmed sägs det ibland att vikingatiden upphörde.

Den skrifthistoriska vikingatiden spänner från hedniska hövdingars blotgillen, tingsgemenskap och krigarföljen till kristna kungars organiserande av riken och erövringståg. Vikingatiden var en tid av förändring.

De arkeologiska fynden från vikingatiden är ordlösa, stumma. De kan emellertid fås att tala av sina nutida uttolkare. Då berättar de om att laga mat, smida klinknaglar, byta en takstolpe i huset, kamma lössen ur håret, slakta smågrisar, väga silvermynt, bränna mormor på begravningsbål tillsammans med hennes katt och två tackor ur fähuset, ärja åkern, gjuta remsöljor, plissera linne, snida träskedar, baka bröd, dreva båten, stänga gårdsgård, peta sig i öronen, väva tyger, vända en kulting

De i texten diskuterade fyndplatserna.

ILLUSTRATION: MARIANNE VON ESSEN, JAMTLI.

på stekspett, ta fram de gnistrande glasbägarna till gästabudet, trampa blåsbälgen vid blästerugnen, ha reumatism och allt annat om mänskligt liv och kiv – och om att vara människa.

Vikingatidens, eller som det hette på 1800-talet järnålderns perioder VIII–IX:s, karaktäristiska föremålsfynd avgränsar tidens början, då konsthantverkarna började snirkla nya sorters huvud, fötter och svansar, som satt på djurkroppar som vreds och flätades på nya sätt, där de satt på båtstävar, sängstolpar och bronsspännen, och då de började smälta glaspärlor av glasstänger från kontinenten i nya färger och former. Det var i mitten eller mot slutet av 700-talet.

Under loppet av 900-talet började människor följa de kristna begravningsritualerna, tidigare i Skåne än i Jämtland. Man slutade begrava de döda iklädda sina vardags- eller gästabudskläder och med rika uppsättningar av föremål ur gårdens kök och förråd, föremål för resa, strid, jakt och lek, föremål som visade mot släktskap, samhällsställning och prestige, föremål som påminde om sagor och myter, om gudarna, dödsriket och Ragnarök. De arkeologiskt utgrävda vikingatida gravplatserna fyller museernas montrar och magasin. Det gör inte de tidigmedeltida kyrkogårdarnas föremålstomma kistor. Tidigare generationer arkeologer tyckte att det var trist och bestämde, att vikingatiden och förhistorien var slut. Som ett bekvämt årtal brukade man sätta punkt år 1050.

Naturligtvis levde det människor i Jämtlands län under vikingatiden. Naturligtvis deltog en del av dessa i långa färder i väster och öster. Dessa senare var lite mera vikingar än de andra. Saken är inte viktig. Intressant just nu är att det bodde tio till tolv generationer människor i Jämtlands län under vikingatiden. Överhogdalsbonaderna vävdes två generationer efter vikingatidens slut, men jag tycker om tanken att vikingatida trådar vävdes in i dem. En helt annan fråga är, om de vävdes inom Jämtlands län.

Överhogdalsbonadernas plats

Var bonaderna vävdes och hur de hamnade i kyrkan i Överhogdal, som inte byggdes förrän på 1400-talet, är helt okänt. Däremot är det inte helt säkert att det är oveterligt.

I modern laborativ arkeologi analyseras skelettens innehåll av grund-

ämnen och isotoper för att studera enskilda människors liv. Olika delar av skeletten har vuxit färdigt vid olika tidpunkter under livsloppet. Eftersom skeletten är uppbyggda av vad människorna ätit finns deras kosthåll genom livet arkiverat i de olika benen. Maten är i sin tur uppbyggd av växterna som djuren ätit och av de näringsämnena som växternas rötter har sugit upp ur jorden på växtplatsen. Sålunda: det kemiska innehållet i människoskeletten är karaktäristiskt för det område där människorna har bott och ätit.

Vanligast är att analysera skelettens innehåll av svavel. Hitintills har det inom svensk arkeologi gått att visa hur människor har flyttat, eller inte flyttat, mellan barndomen och ålderdomen från Småland till Öland. Dessa båda landskap har mycket olika berggrund och därmed olika kemisk sammansättning av markens näringsämnen och därmed växters och djurs innehåll av kemikalier – och av människornas skelett.

Det är tillåtet att drömma. Om ett årtionde kommer lintrådarna och ylletrådarna i Överhogdalsbonaderna att vara kemiskt analyserade och jämförda med analyser från olika håll i Nordeuropa. Det kommer att med rimlig sannolikhet gå att säga var linet vuxit och fåren betat, vars fibrer spunnits till varp- och inslagstrådarna i vävarna. Att vi någonsin skulle få veta på vilken gård, som vävsvärden löpte fram och tillbaka med de spunna och färgade trådarna, torde dock vara en utopisk dröm. Emellertid finns det faktiskt en utgrävd vävstuga i Jämtland.

Vem vävde?

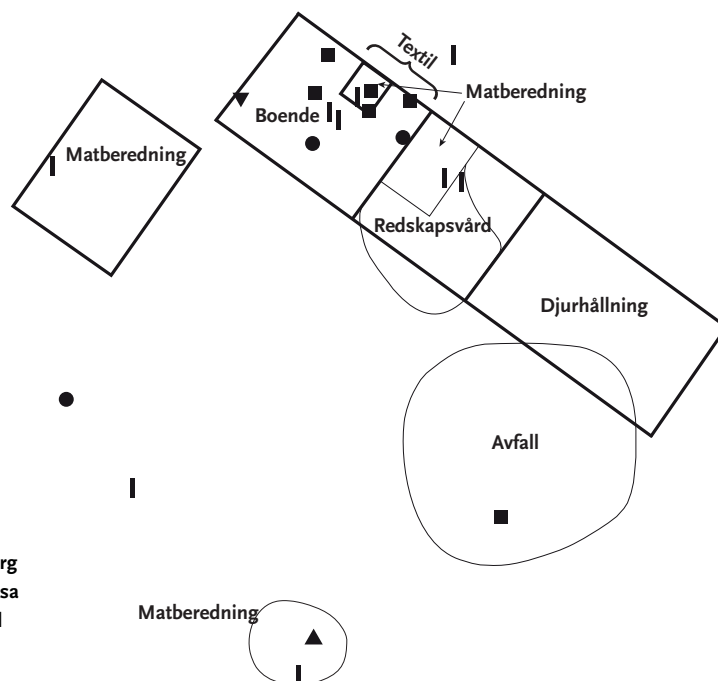
Ovanför Storsjöstranden på Kyrklägdan i Ås är en forntida gård framgrävd. Det första huset på platsen byggdes i slutet av 300-talet efter Kristus, och därefter kan gården följas, mer eller mindre, till omkring 1500. Utgrävningen av den begränsade ytan omfattade säkerligen inte gårdens, eller gårdarnas, alla hus. Ett hus och kanske två till fanns ungefär 400–600. Dessa synes ha brunnit. Nästa hus inom utgrävningsområdet stod ungefär 950–1050. Därefter byggdes en ny gård med ett större bostads- och fåhus och ett mindre kokhus på 1200-talet.

Medeltidsgårdens hus var en 8 x 32 meter stor knuttimrad länga i fyra delar: två stugor med eldstad, lider och fåhus. Den större stugan i hu-

*T v: Fynd efter textilhantverk på ödesbölen 1100–1500 e. Kr.
T h: Plan över de medeltida husen på Kyrklägdan i Ås. Fyndens fördelning visar hur rummen har använts.*

ILLUSTRATIONER: MARIANNE VON ESSEN, JAMTLI.

sets västra ände upptog 10 meter av husets längd. I den fanns en öppen eldstad. Den mindre stugan närmast intillorstugan upptog 4 meter. I den fanns en övervälvd rösugn, vars rök gick ut i rummet och ut genom en lucka i taket. Den gav värme men dåligt med ljus, till skillnad från den öppna spisen i den större stugan. Därefter låg det smala lidret och slutligen fähuset i byggnadens östra ände.

Bland de borttappade, bortglömda och kvarlämnade föremålen i huset, på gårdsplanen och i avfallshögarna finns nio nålar, en fingerborg, fyra sländtrissor, sex vävtyngher och en sax. Av dessa 21 föremål hittades tolv iorstugan. Bland dessa fanns fem av de sex vävtyngherna; den sjätte låg i en avfallshög utanför fähusväggen. Det är frestande att benämnaorstugan en vävstuga eller systuga. Där lagades emellertid också mat på den öppna spisen, som gav ljus åt de textilarbetande kvinnorna.

Vävtyngherna är bortåt ett kilogram tunga genomborrade stenar. De knöts fast nertill i och sträckte varptrådarna i en vävstol med hängande

varp, alltså en lodrät stående vävstol som vävaren stod upprätt framför under arbetets gång. Vävtyngder är hittade några var på ytterligare några medeltida gårdar i Jämtland. Kvinnorna vävde själva sina dräkttyger, dukar och bonader hemma på alla gårdar i skenet från spisen och bloss i hållare i väggarna.

De högklassiga Överhogdalsbonaderna vävdes på en stormansgård, kanske i en vävstuga ungefär som den på gården på Kyrklägdan i Ås. Kvinnorna spann och vävde, medan en av gårdens gamla eller en kringvandrande skald satt vid elden och berättade sagor och myter, skrönor och legender, om gammalt folk och gamla tider – berättelser som hade berättats i århundraden och nya berättelser i en ny tid. Sländorna snurade och vävsvärden löpte, och kvinnorna återgav berättelserna i sina bonader.

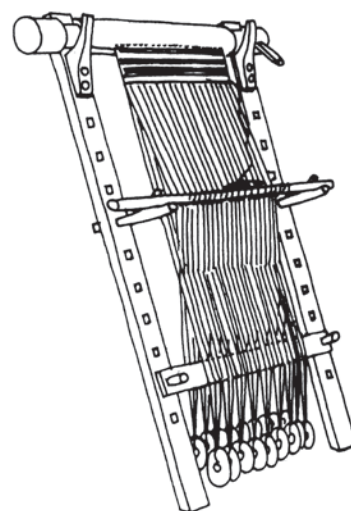
Nu förstår läsarna varför tanken tilltalar mig: kanske hade de gamla trådarna i Överhogdalsbonaderna suttit i vävar som illustrerade de gamla berättelserna på den tiden då de var nya.

Överhogdalsbonadernas samhälle

Överhogdalsbonaderna vävdes i ett nytt samhälle. 900- och 1000-talen hade sett stora förändringar i samhällena i Nordeuropa, runt Storsjön och i Jämtlands län i övrigt. Jag påminner om att bonaderna bara är hittade och utställda i Jämtlands län. Om de vävdes där eller ens användes där under medeltiden är okänt, men jag låter området runt Storsjön illustrera bonadernas samhälle.

1000-talet var en tid av tillväxt. Ny åkermark röjdes och nya gårdar byggdes som aldrig förr i Jämtlands län. Många av dessa nya gårdarna från tiden kring 1000–1100 blev sedermera ödesbölen i den stora krisen på 1300-talet. Ungefär samtidigt började man blåsa järn i nya, större och effektivare ugnar. Också järntillverkningen växte. Denna tillväxt organiserades av stormän, som länkade sin lokala ekonomi till den framväxande nordeuropeiska marknadsekonomin med hantverksproduktion i städer och internationell handel.

Runt Storsjöbygden skapades på 1000-talet kungariken och den kristna kyrkan blev fast timrad i stift med biskopar. Vid den tid då väverskor-

Överhogdalsbonaderna är vävda på en vävstol av denna typ.

Jamtlands arkeologer undersöker "vävstugan" på Kyrklägdan strax söder om Ås skola. Stenraderna markerar den medeltida husgrundens utsträckning. Utgrävningen ägde rum 1982.

FOTO: MICHAEL OLAUSSON.

na arbetade med Överhogdalsbonaderna väjde det huruvida Jämtland och Härjedalen skulle komma att infogas i det norska eller det svenska kungariket och huruvida landskapen skulle läggas under norska eller svenska biskopar. Som bekant blev det hummer och kanarie: under loppet av 1100-talet tog biskopen i Nidaros Härjedalen, biskopen i Uppsala tog Jämtland, och båda landskapen blev norska skattland.

Spännvidden i det nya samhället är framgrävd på de båda gårdarna på Kyrklägdan i Ås och Eisåsen i Berg. Föremålsfynden visar, att på den förra gården satt en beväpnad storman med bronsbeslaget bälte i dräkten på en häst, som han styrde med sporrar, och hans hustru som organiserade arbetet i kök, fataburar och vävstugan. Arbetsfolket som skötte korn- och havreåkrarna, nöt- och småboskapen, svinen, älggruparna,

fisket i Storsjön och laxvatten, järnsmide och textilhantverket och allt annat som syns mindre eller inte alls i de arkeologiska fynden fick mat ur ett kokhus.

Gården på Kyrklägdan representerar kanske inte sin tids översta pinne på samhällsstegen i Jämtland, och gården på Eisåsen representerar kanske inte den nedersta. På ödesbölet Eisåsen byggdes kring 1200 en länga med två bostadsrum på ömse sidor om en svale. Det var vinterköket och sommarköket i en gård, som nyanlades på en äldre åkerfabod. I samhällsförändringen runt 1000–1100 ingick att stormän placerade frigivna trälar och lejda karlar som landbor på smågårdar med skyldigheter att leverera varor till stormännens förråd. Eisåsen kan ha varit en sådan landbogård. Det var med dessa varor – järn, hudar, torkad fisk och vad det kunde vara – som stormännen upprätthöll sin ställning, prestige och framtoning genom att handla på de växande marknaderna. Under stormännens gästbud hängde vävda bonader – såsom Överhogdalsbonaderna – på väggarna i gästbudshallarna.

Också på bänkarna runt gästbudsborden berättades historier – om forna tiders hjältar och bragder, väna mör, trofasthet och trånande, och om den nya tidens helgon, martyrer och osjälviska uppoffrande. Traditionens välkända berättelser och nya inte tidigare hörda berättelser hördes runt borden och kunde ses på vägarnas bonader bakom bänkarna, där ölbrickarna satt.

Människorna i tiden

Jag ska låta människor, som skapade, levde med, förde vidare, kom ihåg och berättade de traditionella och de nya historierna, passera som i processionerna på Överhogdalsbonaderna. Jag väljer människor ur Jämtlands läns arkeologi från århundradena närmast före och runt bonadernas tid och påminner återigen om att det är tveksamt om Jämtlands län är bonadernas plats.

Framåt år 1000 lades fyra personer i en planktimrad träkammare i trakten av Gällö. Det var två män i fyrtioårsåldern och två bara hälften så gamla personer. En av de unga var en kvinna. Det är oklart, om de fyra gravlagts samtidigt eller om de fått vila i frid. Innehållet i kammaren var

omrört; intrycket är att graven öppnats och störts eller plundrats ganska snart, innan det stentäckta planktaket störtade in. En av männen gav inte heller ett fridfullt intryck: han hade blivit ihjälslagen med ett hugg i pannan.

De döda hade begravts iklädda sina gångkläder, med vapen och föremål ur hushållet, och tillsammans med en släde eller vagn, draghästen och en liten hund. Kvinnorna låg och funderade på, om de skulle hamna i Hels hemska sal i underjorden. Männen hoppades bli hämtade av valkyrjorna till Odens gästabad i Valhall. Där skulle de festa och glamma, tills den likätande draken Nidhögg hade gnagt av rötterna till världsträdet asken Yggdrasil, världen skälvde, och de förgäves skulle kämpa med de goda gudarna mot de onda kaoskrafterna.

Någon generation senare gravlades de sista i Storsjöbygden, som vetligen levde med den berättartradition om asagudar och världens varv från skapelsen ur jätten Ymers kropp till dess undergång i Ragnarök, då allt dränktes i eld och hav, som nedtecknades av de isländska skalderna på 1200-talet. Den arkeologiskt siste är en man som fick sin grav på Röstahammaren vid Storsjöstranden i Ås. Hans efterlevande visade med föremålen, som grävdes ner tillsammans med honom, hur han i livet satt beväpnad till häst eller till bjällerklang i en släde. Han var en handelsman med vågskålar och silvermynt. Det senast präglade myntet hade slagits för Knut den store, som regerade i Danmark och England 1016–1035. Mannen på Röstahammaren levde ungefär då.

På andra villkor än för de glaspärlebehängda kvinnorna och de vapenbärande männen på gårdarna i jordbruksbygderna artade sig livet för de människor som begravdes i skogs- och lågfjällsområdena. I ett par runda, flacka stensättningar vid Storsjön i Härjedalen ströddes någon gång 800–1000 benen efter kremerade människor. Tillsammans med benen lades också någon kniv, pilspets eller fil. Detta var skogsmänniskor bortom jordbruksbygdens åkrar och ängar, kanske jägare. Under en liknande stensättning ströddes på 800-talet benen efter en kremerad kvinna vid stranden av Ansjön i Hällesjö. Hon hade lagts på gravbålet iklädd en dräkt av samma slag, med bronsspännen och tiotals glaspärlor, som kvinnorna på gårdarnas gravplatser. På bålet hade också lagts delar av ett får.

Gravarna vid sjöstränderna i skogen sätter fingret på en av de ständigt diskuterade frågorna i Jämtlands läns arkeologi: Fanns det två slags människor under järnåldern? Var de olika slags människor, de som bodde i gårdarna och ligger i gravhögarna utefter Storsjön, respektive de som bodde i skogarna och ligger i stensättningarna på uddar och öar i de mindre sjöarna? Olika svar på frågan har varit intressanta i diskussionen om jämtar, härjedöler och samer i Jämtlands län. Jag skall svara utifrån en arkeologisk utgrävningsplats i Jämtland, som är nästan lika unik som Överhogdalsbonaderna. Ett svar finns under altaret i Frösö kyrka.

Stenkyrkan byggdes omkring, kanske snarast före 1200. Då golvvärme skulle läggas in gavs ett tillfälle att konstatera, att någon träkyrka inte hade stått på samma plats före stenkyrkan. Däremot fanns en eld- och kokgrop från 700-talet efter Kristus rakt under altaret. Ovanpå den fanns kol, sot, eldsprängd sten och ben av djur och människor från 900-talet.

T v: Järnålderns gravar i centrala jordbruksbygder är oftast högar, som här vid Fäste i Hackås.

FOTO: JAMTLI BILDBYRÅ.

T h: I skogstrakter är gravarna oftast låga stensättningar, som här på Krankmårtenhögen vid Storsjöns strand i Härjedalen.

FOTO: JAMTLI BILDBYRÅ.

Frösö kyrka står på Hov, där en storman och hans familj höll blot och gästabud under vikingatiden. Under altaret har djurben från vikingatidens offermåltider hittats.

FOTO: CHRISTINA THUNÉ, JAMTLI BILDBYRÅ.

I detta fanns en björkstubbe, vars rötter slingrade sig på så sätt att det framgick, att benen hade kommit att hamna på marken medan björken ännu växte som ett högre träd. Kol-14-dateringarna visar, att björken började växa på 900-talet och ännu växte inemot mitten av 1100-talet.

Gården vid Frösö kyrka började bebyggas på 200-talet efter Kristus. Den var en av ett dussintal hovgårdar eller gårdar med gudanamn, såsom Odensala och Ullvi, i Storsjöbygden. På dessa gårdar fanns hallar där stormän höll blotgästabud. Stormansfamiljen, dess anhängare, arbetsfolk och krigare drack och åt tillsammans med gudarna för att tillförsäkra sig god årslycka, ett gott liv och hjälp med att hålla rimtursar och jotnar borta från gården. På hovgården på krönet av Frösön hängdes huvuden av hästar, hundar, älgar och hjortar upp i björken och lamm och spädgrisar gavs åt gudarna. Andra djur bland stenarna vid björkens fot var nöt, ekorre, fåglar och fiskar.

En suggestiv tanke är, att djurbenen inte bara är rester efter bloten och blotgästabuden, utan att också myten om världsträdet iscensattes.

Hjortar betade i trädets krona, och ekorren Ratatosk kilade upp och ner för stammen med skvaller från örnen i toppen till nornorna, de spinande ödesgudinnorna, vid roten. Kanske offrades människor för att hålla Ragnarök borta.

Bland benen fanns också ben ur hela kroppar av minst fem björnar. Tankarna löper återigen i väg, denna gången till de samiska björnritualerna. Björnarna hade i urtiden gift sig med samerna och ingått kontrakt med dem om jakt, förtäring, omsorgsfull begravning, återfödelse och ny jakt. I den samiska kosmologin och över hela den nordliga arktiska och subarktiska världen var björkar världsträd som sammanknöt överjord, människornas värld och underjord. Schamaner, samernas nåider, färdades i trans mellan världarna med björkar som vägledare. Dessa ställdes i hyddornas och kåtornas eldstäder. Bland människorna på gårdarna runt Storsjön var Oden den störste schamanen. Han hade hängt sig själv i världsträdet för att under nio dagars och nätter plågor vinna all visdom.

I björkstubben och benen under altaret i Frösö kyrka möts många myter och ritualer ur en dunkel och avlägsen värld. I blotgästabuden möttes på samma sätt många olika människor från hovgårdarna, stormännens anhängares och landbors gårdar, och människor som var knutna till stormännen men bodde i gårdarnas utmarker, där de försåg stormännens härbren med varor för de nordeuropeiska marknaderna.

Mot slutet av 1000-talet lät stormannen Östman Gudfastson resa runstenen på Frösön, som omtalar att han hade kristnat alla jämtar och låtit bygga bro. Bron, som möjligen spände över Östersundet, var också en bro in i det nya kristna samhället. De kristnade stormännen kunde med högburet huvud möta handelsmän på marknader och stormän i de kristna kungarikena runt omkring.

Årtiondena före 1100 restes de första kyrkorna i bilat timmer runt Storsjön: Mattmar och Norderön kyrkor har kol-14-dateringar av trärester från tiden 1070–1100; de äldsta skeletten runt den försvunna kyrkan i Västerhus är kol-14-daterade till samma tid. Där lades en kristen församling med kvinnor, män och barn till vila i väntan på Kristi återkomst, inte i bävan inför Ragnarök.

Till skillnad mot i södra Skandinavien kom kristnandet i norr att dra en skiljelinje mellan dem som döptes in i den kristna gemenskapen, gick i mässan och lades inom kyrkogårdarnas bogårdsmurar och dem som valde att stå utanför. Alla blev inte kristna. Några av de senare låg fram till den arkeologiska utgrävningen på gravplatsen på Vivallen nedanför Skarvarna.

I början respektive slutet av 1100-talet lades vardera en man svepta i näver mellan plank i smala gravschakt på gravplatsen på Vivallen. Båda bar bälteförsedda dräkter och kopparhängen, den ene därtill ett rosettformat spänne, en fingerring av silver och glas- och bergkristallpärlor. Denne senare, som dog i femtioårsåldern, hade också ett nålhus hängande i bältet. Den andre hade nycklar, pilspetsar, ett bryne och eldstål och flinta. Både gravritualen och männens framtoning skiljer sig på de flesta tänkbara sätt från begravningarna och männen på den samtida kyrkogården vid Västerhus. Näversvepningen är en från senare tid känd samisk sedvänja.

Gravplatsen på Vivallen låg inom synhåll för en kåta med en i samisk tradition byggd eldstad och med på samiskt vis offrade delar av djur i eldstaden. I avfallet runt kåtan låg ben av ren, nöt och får eller get. Några av de människor, som valde att inte låta döpa sig och ingå i det kristna samhället, valde vad som med historiens bakåtriktade sökljus går att känna igen som en samisk livsstil. Den äldre mannen med glaspärlor och ett nålhus i dräkten skulle av människorna i Storsjöbygden ha uppfattats som kvinnlig. Han överskred könsgränser. Överskred han också andra gränser såsom en samisk schaman?

Vid stranden av Vikarsjön i Hede är utgrävd en fläck kol och sot med de brända benen efter en kremering av en människa och åtminstone delar av ett får eller en get och fiskar, fåglar och ekorrar. Bland bålresterna fanns också bronsbleck ur en dräkt, rostigt järn och en ben- eller hornkam från början av 1200-talet. Denna person var den sista som kremerades i sin klädedräkt tillsammans med föremål och djur i den långa traditionen, i vilken också gravarna vid Storsjön i Härjedalen och Agnsjön ingick. Personen var inte kristen, men hon eller han ser inte heller samisk ut.

Detta var några olika människor med olika traditioner i en föränderlig tid – runt tiden då Överhogdalsbonadernas bilder och berättelser vävdes.

Överhogdalsbonadernas berättelse

Överhogdalsbonaderna är inte från vikingatiden, och de är kanske inte vävda inom Jämtlands län, i vars länsmuseum de nu är klenoderna efter att tillfälligtvis ha bevarats och tillvaratagits inom länet. De vävdes omkring 1100. I min tolkning och berättelse vävdes då trådar från gamla, upprepade vävar in i bonadernas berättelser om forntiden, en föränderlig tid och en ny tid. Detta ser vi i historiens backspegel. Där vi kan se hur vikingatida och tidigmedeltida trådar och minnen vävdes till bilder ur vikingatida och tidigmedeltida berättartraditioner såg väverskorna sin tid och vävde sina berättelser.

Stig Welinder är professor em. i arkeologi, knuten till Institutionen för humaniora vid Mittuniversitetet i Härnösand.